

SZÉKELY NÉPZENE ÉS NÉPTÁNC

SZERKESZTETTE
PÁVAI ISTVÁN ÉS SÓFALVI EMESE

Hagyományok Háza – Budapest
Pécsi Tudományegyetem – Pécs
Pro Énlaka Alapítvány – Énlaka

2018

SEPRÓDI JÁNOS MAROSSZÉKI NÉPZENEGYŰJTÉSE

Seprődi János, Bartók Béla és Kodály Zoltán jeles elődje a népzene kutatásban, az Ethnographia lapjain 1901 és 1913 között *Marosszéki dalgyűjtemény* címmel tette közzé szülőfalujában, Kibédén hallott népdalainak a javát. Teljes gyűjteményét *Székegyföldi gyűjtés* címmel szándékozott kiadni. Ezt a kéziratát előszóval, jegyzetekkel gondosan előkészítette, de nem sikerült befejeznie. Akár „marosszékinék”, akár „székegyföldinek” nevezte, a valóságosnál tágabb értelme volt a jelzőnek, ugyanis kevés kivételtől eltekintve Seprődi dallamai Kibédéről származtak. Kezdetben „visszaemlékező gyűjtést” végzett: gyermekkorában, illetve diákéveiben hallott-tanult dalokat vetett papírra emlékezetből. Közvetlen, hallás szerinti lejegyzéseket az 1897–1911 közötti másfél évtizedben készített. 279 szöveges és 44 hangszeres, vagyis összesen 323 magyar dallamot tárt föl. Kézírtos hagyatékában népzenein kívül táncszók, csujogatások, lakodalmi vőfélyköszöntők, szólások, közmondások, mondókák, találós kérdések és egy mese is található. A szöveggel énekelt dallamok közül 105 tekinthető szigorúbb értelemben vett népdalnak, 110 népies műdal, 31 idegen eredetű vagy idegen szellemben keletkezett dal és egyházi ének, 31 gyermekjátékdal, kiolvasó, mondóka és csúfoló, 2 pedig műzenei eredetű dallam. A hangszeres dallamok közül 40 táncdallam, 4 pedig szöveges dalnak hangszeren játszott változata. Szerfölött tanulmányok az adatokhoz fűzött megjegyzései, magyarázatai és könyvészeti utalásai. Sok kitűnő megfigyelését írta le a népdalok életéről, használatáról, elterjedéséről, előre látható sorsáról, a dalolási alkalmakról és az énekeseknek a dalokhoz való viszonyulásáról.

Bemutatok néhány adalékot Seprődi gyűjtéséből.

Tempo giusto $\text{♩} = 110$

A ma-lam-na'z nincs ke-re-ke, még-is lisz-tet jár, még-is lisz-tet jár,

A sze-re-töm meg van tilt-va, még-is hoz-zám jár,

A sze-re-töm meg van tilt-va, még-is hoz-zám jár.

SEPRÓDI 1974, 334. o., Kibéd, 1903.

1

FIÁTFALVI HALASTÓBA

Tempo giusto $\text{♩} = 108$

1)

Fi - át - fal - vi ha - las - tó - ba

Für - dik egy fe - ke - te csó - ka.

Hi - á - ba für - dik a csó - ka,

2)

Fe - jér ga - lamb nem lesz so - va';

Hi - á - ba für - dik a csó - ka,

Fe - jér ga - lamb nem lesz so - va.

Detailed description: This is a musical score for a folk song. It consists of six staves of music in a single system. The key signature has one flat (B-flat), and the time signature is 4/4. The tempo is marked 'Tempo giusto' with a quarter note equal to 108 beats per minute. The lyrics are written below the notes. There are two first endings marked '1)' and one second ending marked '2)'. The piece concludes with a double bar line.

SEPRÓDI 1974, 292. o., Kibéd, 1887.

Tempo giusto $\text{♩} = 108$

1)

É - des - a - nyám, mér szül - tél a vi - lág - ra,

Ki - lenc fon - tos á - gyú - go - lyó szá - má - ra?

Ki - lenc fon - tos á - gyú - go - lyó el - ta - lál,

Szét se mon - dom, vol - tál - e é - des - a - nyám.

Detailed description: This is a musical score for a folk song. It consists of four staves of music in a single system. The key signature has one flat (B-flat), and the time signature is 4/4. The tempo is marked 'Tempo giusto' with a quarter note equal to 108 beats per minute. The lyrics are written below the notes. There is one first ending marked '1)'. The piece concludes with a double bar line.

SEPRÓDI 1974, 304. o., Kibéd, 1897.

Tempo giusto ♩ = 92

É - des - a - nyám so - kat in - tett a jó - ra,
 Hogy ne men - jek szom - bat es - te fa - lu - ba,
 Mert be - tö - rik az én gyen - ge fe - je - met,
 S ki mos - sa ki az én vé - res in - ge - met

Nem hallgattam édesanyám szavára,
 El is mentem szombat este faluba,
 Bé is törték az én gyenge fejemet,
 Mosd ki, rózsám, az én véres ingemet!

Tizenkettő, tizenhárom, tizennégy,
 Édes, kedves kis angyalom, hová még?
 Elmegyek a régi szeretőm után,
 Megkérdzem, szeret-e még igazán.

SEPRŐDI 1974, 296. o., Kibéd, 1891.

Tinódi: *Egervár viadaljáról való ének* dallamának népi változata.

Tempo giusto ♩ = 76

-Túl a ví - zen: ze - reg a jég,
Hát te, ba - bám, hogy él - hetsz még, hogy él - hetsz még?
1) -É - lek, é - lek, nem hó - tam meg, Sze - ren - cséd - re ma - rad - tam meg,
2) -
Áj lád - lád - lád - lá - lá - dá - lá - lá.

SEPRÓDI 1974, 382. o., Kibéd, 1908.

Parlando ♩ = 60

-É - des a - pám u - ram, É - des a - pám u - ram,
poco rit. Tempo I.
É - des a - nyám asz - szony Bar - csa - it sze - re - ti.

SEPRÓDI 1974, 361. o., Kibéd, 1907.

Tempo giusto ♩ = 152

Ke - rülj, ró - zsa m, ke - rülj, Ker - tem a - latt ke - rülj,
Ott is csak úgy ke - rülj, Hogy bú - ba ne me - rülj.

SEPRÓDI 1974, 364. o., Kibéd, 1907.

Tempo giusto

Jaj is - te - nem, mi csi - nál, A - ki csak e - gye - dül hál?
A - lu - szik is, fá - zik is, Ha bé - ta - ka - ró - zik is.

SEPRÓDI 1974, 338. o., Kibéd, 1903.

JÁRTATÓS

♩ = 126

SEPRÓDI 1974, 412. o., Kibéd, 1908.

FORGATÓS

$\text{♩} = 100$

The musical score for 'FORGATÓS' is written in 2/4 time with a key signature of one flat (B-flat major). It consists of six staves. The first five staves are in treble clef, and the sixth staff is in bass clef. The tempo is marked as quarter note = 100. The music features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes with various accidentals.

SEPRÓDI 1974, 415. o., Kibéd, 1908.

CSŰRDÖNGŐLŐ

$\text{♩} = 132$

The musical score for 'CSŰRDÖNGŐLŐ' is written in 2/4 time with a key signature of two sharps (D major). It consists of four staves. The first three staves are in treble clef, and the fourth staff is in bass clef. The tempo is marked as quarter note = 132. The music features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes with various accidentals.

SEPRÓDI 1974, 409–410. o., Kibéd, 1908.

Sepródi János számos alkalommal következetesen hirdette az adatgyűjtés „napszámos munkájának” alapvető fontosságát. Életkörülményei, iskolázottsága és szellemi adottságai azonban ellenállhatatlanul az elméleti tudományos tevékenység irányába vezérelték. Ezért folklorisztikai munkásságában tanulmányai és kritikai írásai jutottak túlsúlyra. Jelentős eredményeket ért el a kutatási elvek és módszerek kidolgozásában. Elgondolásait a magyar zenetudomány legnagyobbjai többnyire elfogadták, tevékenységükben érvényesítették és továbbfejlesztették. Természetesen olykor bírálat is érte tévedéseiért, sőt elhallgatásban és mellőzésben is volt része – nemegyszer igazságtalanul. Kétségtelenül helyteleníthető, hogy kísérletet sem tett dalainak zenei szempontú osztályozására és rendszerezésére. Ennek magyarázatát gyűjteménye viszonylag szerény méreteiben kereshetjük. Anyagában minden bizonnyal pusztán emlékezete alapján is könnyen el tudott igazodni, s így nem érezte kényszerítően szükségesnek, hogy a népdalokat dallamuk sajátosságai szerint osztályozza. Éppen a rendszerezési elvek miatt kétkedéssel fogadta *Az új egyetemes népdalgyűjtemény tervezetét* is, amelyet Bartók és Kodály javasolt az *Ethnographia* 1913-as évfolyamának 313–316. lapján.¹ Mindvégig ragaszkodott álláspontjához, hogy a vokális dallamokat „csakis a szöveg alapján” lehet elrendezni. Úgy vélte, hogy „a szöveges dalokat *epikai, lírai és drámai* csoportokba kell szedni”.² További tévedései: előfordult, hogy nem vette észre az énekes hibás énekését. Néha bevallotta, hogy nem tudja megállapítani némelyik dallam hangsorát. Az ötfokúságot például nem ismerte fel, minthogy zeneelméleti tudásával csupán a diatonikus skálák világában volt képes tájékozódni. A népdalokat nem sikerült mindig a megfelelő műfaji csoportokba osztania. Az is megtörtént, hogy műdalt népdalnak vélt.

Legelőször 1897-ben megfogalmazott *Epilógus (A magyar zene kérdéséhez)* című, kéziratban maradt dolgozatában³ számolt be arról a tapasztalatáról, hogy Tinódi Lantos Sebestyén *Egervár viadaljáról való énekének* dallamát otthon már gyermekkorában hallotta. A felismerés, hogy a népi emlékezet a régmúlt századok műzenéjéből is megőrizhetett dallamokat, rávilágított a népzene föltárásának jelentőségére a zenetörténeti vizsgálatok szem-

1 Lásd SEPRÓDI 1914, 232. o.

2 SEPRÓDI 1908, 56. o.

3 SEPRÓDI 1897, kézirat.

pontjából, s a legerőteljesebb indítást adta ahhoz, hogy a népdalkutatás felé forduljon. Ezt a két feladatkört, a népzene, illetőleg a zenetörténet tanulmányozását Seprődi a későbbiek folyamán is megbonthatatlan egységben látta. Kodály Zoltán pedig három és fél évtizeddel később a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlésén tartott *Néprajz és zenetörténet* című, nagy ívű előadásában tulajdonképpen ugyanezt a gondolatot fejtette ki. Amint Kodály írta: „A magyar zenetörténeti munka előfeltétele és legfontosabb segéd tudománya a zenei néprajz. Zenetörténeti adatokra az élet színét és melegét csak néprajzi tudás és tapasztalat hozza meg. Ezért a magyar zenetörténetésnek előbb folkloristának is kell lennie. Írott emlékeinkkel nem tud mit kezdeni, ha nem ismeri a népzenei hagyományt személyes tapasztalatból.”⁴

A népzénet és a zenetörténetet Seprődi már korai írásaiban mint a magyar zene „jelenét, illetve múltját” emlegette. Nem tekinthető véletlennek, hogy Szabolcsi Bence *Írott hagyomány – élő hagyomány. Adatok az írás és élőszó viszonyához a magyar zene történetéből* című tanulmányában hasonló módon fejezte ki magát: „A »falusi jelent« bizonyára nem azonosíthatjuk teljes egészében az »országos múlt«-tal; de, hogy az országos múlt jelentékeny része ott él még a falusi jelenben, ahhoz kétség sem férhet.”⁵

Seprődi 1908-ban írta meg, és az Erdélyi Múzeum 1909. évfolyamában adta közre *A székely táncokról* című, legidőállóbb tanulmányát. Különösebb koreográfiai előtanulmányok nélkül, de igen tüzetes elemzések alapján tisztázta, hogy szülőfalujában a használatban levő sokféle táncelnevezés tulajdonképpen hányféle táncot jelent, „A kibédi nép táncai elnevezésére a következő neveket használja: *Udvarhelyszéki, Legényes, Verbung, Csüördögölő, Lassú, Lassú jártatós, Jártatós, Lassú csárdás, Sebes csárdás, Serény csárdás, Cigány csárdás, Forгатós, Lassú forгатós, Sebes forгатós, Nyárádmelyéki, Körmagyar, Sormagyar, Korondis, Vármegyés, Korcosos, Csángó nóta (A nép a »nóta« szót elvétele táncdallam értelemben is használja.), Keserves, Zöld keserves, Ceppeli, Valcer.*

Ez a rengeteg név eleinte megszedített, de a tánc figuráinak s a zenének szorgalmas megfigyelése rávezetett, hogy e sok név alatt alig 6-7 fogalom rejlik. A nép ugyanis ugyanannak a táncnak több nevet ad, s azonfelül különböző jelzőkkel is ellátja, amelyek név gyanánt szerepelnek, mivel alattomban oda gondolja az igazi nevet is. [...]

Ha nem a neveket, de magukat a dolgokat nézzük, csupán négy tipikus népi táncformát s három felülről lekerült, úgynevezett úri táncot különböztethetünk meg.”⁶

Az utóbbiak a *Körmagyar, Sormagyar, Ceppeli* és a *Valcer*. Az első két név egyazon táncra vonatkozott, mely töredékesen a 19. század közepén jutott el Kibédre, de sohasem lett igazán népszerű. A *Ceppeli* Seprődi gyűjtéseinek idején már alig volt használatban, inkább csak az emléke élt még, a *Valcer* pedig akkortájt kezdett ismertté válni városokban szolgáló fiatalok révén.

Seprődi János meggyőződése szerint „Ezek [...] az úri vagy idegen táncok szintén od tartoznak a magyar népi tánc elméletéhez és történetéhez. Mutatják az idegen hatás befolyását s a magyar vérmérséklet és lelkület ellenálló erejét. A kibédi nép táncja ugyanis ezekkel hosszabb-rövidebb ideig együtt élt, ezek hatásának ki volt téve, anélkül, hogy ezekből a most felsorolt táncokból egyetlen nevezetesebb sajátást is magára szedett volna.”

A hagyományos táncok rendje: *jártatós, forгатós, csárdás* volt. A tanulmány szerzője részletesen, szemléletesen ecsetelte a táncmozdulatokat, ismertette a kísérő zene jellegzetességeit, kivált a tempóját. Megállapította, hogy két évtizeddel gyűjtőtevékenysége előtt még

4 KODÁLY 2007, 233. o.

5 SZABOLCSI 1959, 9. o.

6 SEPRÓDI 1974, 145. o.

minden táncmultság a legtöbbször emlegetett táncsal, a *csüördögölővel* kezdődött, melynek legfontosabb figurái a „sarokösszeverés, csizmaszáracsapkodás és levegőbe felugrással összekötött lábfejforgatás” voltak.⁷

Éles figyelmét az sem kerülte el, hogy a „törzsökös” páros táncokat, a *jártatóst*, a *forogatóst* és a *csárdást* olykor egyazon dallamra járták; ennek csupán a ritmusa és a tempója változott táncról táncra, a 16–17. századi tánczene proportio-gyakorlatához hasonlóan. Ez a három tánc egyébként is szerves egységben állt. Mindig ebben a sorrendben következtek egymás után, és a hármat egyazon lánnyal illett végigjárni. Szégyennek tartották, ha akár a legény, akár a leány közben váltotta a párját.

Seprődi kiváltképp a forgatóst zenéjét tartotta említésre méltónak. Egyrészt azért, mert mind a primás, mind a cimbalmos és a klarinétos ennek a dallamát játszotta a legtöbb cifrázattal. Másrészt pedig azt vette észre, hogy ennek a táncnak a ritmusában gyakoriak a szinkópás képletek. Ezek nem az ütemek közepén jelennek meg, hanem mindig úgy, hogy az egyik ütem utolsó nyolcada van összekötve a következő ütem első nyolcadával. Ezt a hangsúlyozási módot találta a forgatóst tánc legfeltűnőbb ritmikai jellegzetességének.

A *Túl a vízen zereg a jég* kezdetű, jainóta típusú dalhoz fűzött jegyzet tanúsítja, hogy Seprődi már 1908-ban megsejtette a sorvégelnyelés jelenségének létezését maroszléki népdalokban. Magyar népzenei kiadványokban az előadásmódnak ez a különössége igazában csak akkor tűnt föl, amikor Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László, majd pedig Kiss Lajos, Rajeczky Benjamin és Jagamas János munkásságának eredményeként nagy mennyiségben jelentek meg rendkívül aprólékosan lejegyzett népdalok. A szakirodalomban legelőször Bartók Béla utalt a sorvégelnyelésre mint a magyar népdalok éneklésében is előforduló sajátosságra 1935-ben megjelent román kolindagyűjteményének egyik jegyzetében: „Derartiges [...] Silbenverschlucken am Zeilenende kommt hie und da auch bei den Szeklern vor, ist aber bei den Serbo-Kroaten und Bulgaren ziemlich häufig [...]”⁸ (Ilyenféle [...] szótagelnyelés itt ott a székelyeknél is előfordul, elég gyakori viszont a szerb-horvátoknál és a bolgároknál [...].)

Seprődi kutatásainak alaposságát mutatja, hogy a dallamok és táncok mélyreható jellemzésén kívül arra is volt gondolja, hogy a zenészek tánc közben tapasztalt magatartását érzékeltesse. Amint írta: „A nép muzsikásának előadása [...] a lehető legösztönszerűbb. Ez az ösztönszerűség általános jellemvonása a népköltészetnek, de sokkal inkább észlelhető a népzenenél s éppen a táncoknál. A falusi cigány másképp húzza, ha jókedve van, másképp, ha ráijesztenek, másképp, ha jó táncosok lába alá muzsikál, s ismét másképp, ha csak napszámba veszi a dolgot. A kedélyállapot enémű hatásainak ugyan minden ember ki van téve, de a népi muzsikus oly mértékben, hogy e szerint változtatja a cifrázások mennyiségét és minőségét, észrevehetőleg lassítja vagy gyorsítja az időmértéket. De ami legnevezetesebb: a tánc 8 és 16 ütemből álló szakaszait [...] minden rend vagy felismerhető törvény nélkül, annyira ösztönszerűleg keveri, hogy tán a legjobb akarat mellett sem tudna egy táncdarabot kétszer egyformán eljátszani. Mint a kaleidoszkóp figurái, vagy tavaszi árvízkor a zajló jégablák, úgy változtatják ezek a helyüket, sőt egy-egy szakasz egyszerűen el is sikkad az ismétlés során, amely után igen sokszor hiába kérdezősködik a gyűjtő: annyira öntudatlanul történt, hogy maga az előadó sem tud róla számot adni.”⁹

Seprődi János – jöllehet a népzenevel és a néptáncsal kapcsolatos közvetlen élményeit legnagyobbbrészt egyetlen faluban szerezte – következtetései általános érvényűek voltak.

7 SEPRŐDI 1974, 151. o.

8 BARTÓK 1935, XLI.

9 SEPRŐDI 1974, 143–144. o.

Felhasznált irodalom

BÉLA BARTÓK

1935 *Melodien der rumänischen Colinde (Weihnachtslieder)*. 484 Melodien, mit einem einleitenden Aufsatz. Universal Edition A. G., Wien.

KODÁLY ZOLTÁN

2007 *Néprajz és zenetörténet*. Előadás 1933. március 23-án a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlésén. In: uő, *Visszatekintés* 2. kötet. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc, Argumentum Kiadó, Budapest.

SEPRÓDI JÁNOS

1914 *Cântece populare românești din comitatul Bihor (Ungaria)*. – *Chansons populaires roumaines du département Bihar (Hongrie)*. Culese și notate de Béla Bartók, profesor la Academia regală de muzică din Budapesta. București 1913. Erdélyi Múzeum XXXI. Recenzió.

1897 *Epilógus (A magyar zene kérdéséhez)*. Kézirat a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban. Ms. 3883.

1908 *Etnografickij Zbirnik*. (Sztanyiszlav Ljudkevics dallamgyűjteménye.) Ethnographia.

1974 *A székely táncokról*. Erdélyi Múzeum XXVI (1909), 323–334. In: *Sepródi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*. A bevezető tanulmányt írta Almási István, Benkő András, Lakatos István. A zenei írásokat Benkő András, a népzenei gyűjtést Almási István rendezte sajtó alá. A kötet BENKŐ ANDRÁS gondozásában jelenik meg. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

SZABOLCSI BENCE

1959 *Írott hagyomány – élő hagyomány*. Adatok az írás és előszó viszonyához a magyar zene történetéből. In: uő *A magyar zene évszázadai. Tanulmányok a középkortól a XVII. századig*. Sajtó alá rendezte Bónis Ferenc, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest.

János Seprődi's Folk Music Researches in Marosszék

János Seprődi was an eminent predecessor of Béla Bartók and Zoltán Kodály in the field of ethnomusicological investigations in Transylvania. Between 1901–1913 he published in the journal *Ethnographia* the best part of the folksongs notated in his homevillage, Kibéd, entitled *Marosszéki dalgyűjtemény* (*Song Collection from Marosszék*). In the period of 1897–1911 he collected 279 vocal and 44 instrumental melodies. Although he often emphasized the importance of fieldwork to collect more and more data, his circumstances of life, schooling and spiritual aptitudes guided him inevitably to theoretical problems. Thus the quantity of his scientific writings, such as studies and critical commentaries surpassed his practical achievements. He obtained significant results elaborating principles and methods of the research work and adding valuable remarks to the published folksongs. He described many interesting observations concerning the use, spreading, presumable future of folkmusic and the occasions of singing. His opinions usually were accepted by the outstanding Hungarian ethnomusicologists. János Seprődi pointed out that the memory of illiterate peasants was able to preserve melodies composed by known authors many centuries before, consequently the study of history of Hungarian written music ought to be in close cooperation with the researchwork of folkmusic. Whereas Seprődi has acquired experiences mostly in one locality, his conclusions have general validity.